

Ukrajinské děti jsou příležitostí, jak zlepšit podporu vícejazyčných žáků v ČR

Kristýna Titěrová

Shrnutí

Cílem kapitoly je ukázat, k jakým pozitivním změnám došlo ve vzdělávání vícejazyčných žáků, kde přetrvávají problémy a jaká jsou jejich možná řešení.

Hlavní zjištění:

- Počty žáků s cizí státní příslušností vzrostly oproti loňskému školnímu roku dramaticky především v základních školách - 2,5krát. V MŠ je dětí 1,6krát více, na SŠ je těchto žáků 1,4krát více. Mnoho středoškoláků ale do škol nenastoupilo.
- Sledují se jen počty dětí a žáků, kteří mají cizí státní příslušnost. Nevedeme evidenci dětí a žáků s českým státním občanstvím, kteří by také potřebovali jazykovou podporu (například doma mluví jiným jazykem, než je jazyk vyučovací). Nezjišťujeme jejich dosaženou jazykovou úroveň. V důsledku toho nemáme přesný obrázek o potřebách v terénu.
- ČR narozdíl od většiny zemí EU systematicky neorganizuje tzv. přijímací (přípravné) třídy pro jazykovou přípravu, ale pouze jazykové skupiny. EU doporučuje kombinaci oddělené výuky ve třídě pro jazykovou přípravu a postupné začleňování do běžné výuky ve vybraných předmětech, což by mělo trvat zhruba 1-2 roky.
- Pozitivní posun nastal v roce 2021: kraj má povinnost určit školu pro jazykovou přípravu minimálně v každé ORP, zvýšil se rozsah výuky češtiny jako druhého jazyka ze 70 na 200 vyučovacích hodin. Výuka je financována z rezervy krajů, což znamená jistější financování pro školy a větší dostupnost jazykové přípravy pro žáky.

- **Přetrvávající hlavní nedostatky:** jazyková příprava je nároková jen pro žáky s cizí státní příslušností a jen pro žáky na ZŠ (na SŠ byla zavedena dočasně zejména pro ukrajinské žáky), v některých regionech je špatně dostupná. Chybí efektivní sběr dat, selhává koordinace jazykové podpory v regionech a návazná jazyková podpora. Ta je podmíněna doporučením z pedagogicko-psychologické poradny. Výuku češtiny jako druhého jazyka nad rámec jazykové přípravy proto absolvuje jen malý zlomek žáků, kteří by ji potřebovali.

Hlavní okruhy s přetrvávajícími problémy a doporučení určená decizní sféře:

1. **Jazyková příprava na ZŠ:** z podpory vypadávají žáci s českým či dvojitým občanstvím a žáci z přípravných tříd. Systém neumožňuje dostatečnou diferenciaci potřeb žáků na 1. a na 2. stupni ZŠ. Chybí nám data o jazykové úrovni žáků a potřebách škol.

Hlavní doporučení:

- rozšířit kategorie žáků s nárokem na jazykovou přípravu i na žáky s českým či dvojitým občanstvím,
 - určeným školám financovat také koordinaci jazykové přípravy,
 - rozdělit výuku pro 1. a 2. stupeň,
 - pro nově příchozí žáky na 2. stupni ZŠ rozšířit maximální rozsah jazykové přípravy až na 400 hodin/rok,
 - zařadit do jazykové přípravy i děti v přípravných třídách,
 - sbírat chybějící data.
2. **Jazyková příprava na SŠ:** Náctiletí žáci, kteří se chystají na studium na SŠ a nemají potřebnou znalost vyučovacího jazyka, jsou více ohroženi školním neúspěchem než jejich vrstevníci a potřebují intenzivnější výuku češtiny jako druhého jazyka. Jazyková příprava na SŠ je nyní zavedena na přechodnou dobu během ukrajinské uprchlické krize.

Hlavní doporučení:

- rozšířit kategorii žáků, kteří mají nárok na jazykovou přípravu, také o žáky středních škol s nedostatečnou či žádnou znalostí vyučovacího jazyka a zajistit, aby jazyková příprava byla skutečně nároková,

- zavést tzv. “desátý” ročník, který bude určen na jazykovou přípravu budoucích středoškoláků,
 - upřesnit vstupní úroveň jazykových dovedností ČDJ,
 - sbírat data o počtu vícejazyčných žáků a uchazečů a úrovni jejich osvojení vyučovacího jazyka.
3. **Jednotné přijímací zkoušky (JPZ) a maturita:** V případě JPZ navrhuje novela školského zákona úlevy těm žákům, kteří se v ČR vzdělávali méně než 2 roky. Osvojení akademického jazyka však trvá minimálně 5 let, a proto nemusí být vícejazyční žáci schopni konkurovat rodilým mluvčím. Úpravu JPZ mohou doporučovat i poradny, toto opatření se však ukazuje jako vysokoprahové. U maturity mají na úlevy nárok jen ti žáci, kteří v ČR studují méně než 4 roky. Stejně jako u JPZ si za tuto dobu žáci neosvojí češtinu na potřebné úrovni.
- Hlavní doporučení:
- upravit JPZ tak, aby se žák místo testu či pohovoru podrobil zjišťování úrovně jazyka,
 - na základě tohoto zjištění nastavit u žáků přijatých na SŠ potřebnou podporu bez nutnosti doporučení z poradny,
 - umožnit jazykovou přípravu (“desátý ročník”, oborová čeština o prázdninách apod.) žákům, kteří nebyli přijati na SŠ, protože nemají dostatečnou znalost češtiny potřebnou pro studium na vybraném studijním oboru,
 - upravit § 20 odst. 4 školského zákona a definovat možnost prominutí nebo snížení náročnosti jednotné zkoušky z českého jazyka a literatury těm žákům, kteří se vzdělávali alespoň 2 roky v předcházejících 8 letech před příslušnou zkouškou ve škole mimo území České republiky. Podobně upravit i test z matematiky (zjednodušeným zadáním nebo překladem do mateřského jazyka).
 - upravit § 20 odst. 4 školského zákona tak, aby na úpravu podmínek konání maturitní zkoušky měli nárok všichni žáci, kteří v ČR studují kratší dobu než šest let.

4. **Podpora češtiny řízená přímo na školách:** školy nemají systémovou podporu pro to, aby pracovaly s vícejazyčnými žáky dlouhodobě. Pro výuku češtiny jako druhého jazyka (ČDJ) potřebují doporučení z pedagogicko-psychologické poradny (PPP), kam ale zavítá jen minimum žáků. Pro výuku ČDJ chybí kurikulum a nepřipravují se na něj budoucí učitelé. Je předpoklad, že dlouhodobá podpora by omezila školní neúspěšnost vícejazyčných žáků. Data o školní úspěšnosti žáků se však zatím neshromažďují.

Hlavní doporučení:

- umožnit, aby školy nastavovaly podporu navazující na jazykovou přípravu (výuku ČDJ) samy bez nutnosti doporučení z PPP na základě posouzení jazykové úrovně žáků,
 - přidat do RVP ZV a do RVP středních škol vzdělávací obor Čeština jako druhý jazyk,
 - umožnit financovat ČDJ z PHmax (podobně jako v předškolním vzdělávání),
 - připravovat budoucí učitele na tzv. všímavost k jazyku, aby dokázali podporovat žáky i v jiných předmětech, než je čeština,
 - zapracovat strategie na propojování obsahu a jazyka do RVP a do učebnic,
 - sbírat data o osvojené úrovni vyučovacího jazyka jednotlivých dětí a žáků, jejich školní úspěšnosti a předčasném opuštění vzdělávacího systému,
 - zapracovat do parametrizace asistentů pedagoga i potřeby škol při podpoře vícejazyčných dětí.
5. **Koordinace jazykové podpory, data a příprava učitelů:** Koordinace jazykové přípravy je svěřena krajům, které na ni nemají potřebné kapacity. Mezi regiony existují velké rozdíly v kvalitě podpory. Nesbírají se potřebná data o dostupnosti realizované podpory a její efektivitě, o školní úspěšnosti vícejazyčných dětí a žáků, o potřebách škol. Sběr dat je vázán jen na státní příslušnost žáků. Chybí příprava učitelů na výuku češtiny jako druhého jazyka.

Hlavní doporučení:

- určit na všech potřebných úrovních (MŠMT, kraj, ORP, škola) koordinátory v oblasti podpory vícejazyčných dětí a žáků (koordinují podporu, sbírají a vyhodnocují data, nastavují systém),
- provádět důsledný sběr dat (počet dětí a žáků s potřebou podpory vyučovacího jazyka ve 3 úrovních, počet skutečně podpořených dětí a žáků, školní úspěšnost v rámci školní docházky a při ukončování/přechodech mezi stupni vzdělávání, využívané typy podpory v rámci škol) a jejich vyhodnocování (efektivita a dostupnost podpory); přijímat změny na základě zjištěných informací,
- rozvíjet kompetence budoucích i stávajících pedagogů - interkulturní kompetence, výukové strategie na podporu vícejazyčných žáků, příprava specialistů na ČDJ, kompetence v rámci psychosociální podpory dětí a dobrých vztahů ve třídě atd.

6. **Meziresortní přístup:** systémová řešení na základě meziresortní spolupráce existují jen lokálně a na úrovni celé ČR chybí. Na příkladu mladých lidí z Ukrajiny se ukazuje, že velké procento středoškoláků není zapojeno do formálního vzdělávání, což je důsledek absence systémové terénní práce.

Hlavní doporučení:

- pilotně nastavit meziresortní spolupráci v regionech (sociální, vzdělávací, integrační i zdravotní segment),
- v rámci sítě poskytovatelů sociálních služeb pracovat cíleně i s rodinami s migrační zkušeností ve všech potřebných lokalitách,
- rozvíjet sociální a terénní práci i nízkoprahová zařízení v práci s bezprizorními a ohroženými dětmi a mladistvými s migrační zkušeností,
- zajistit dostupnost podpůrné sítě formálního i neformálního vzdělávání,
- umožnit školám financovat a zaměstnávat sociální pedagogy nebo sociální pracovníky.